

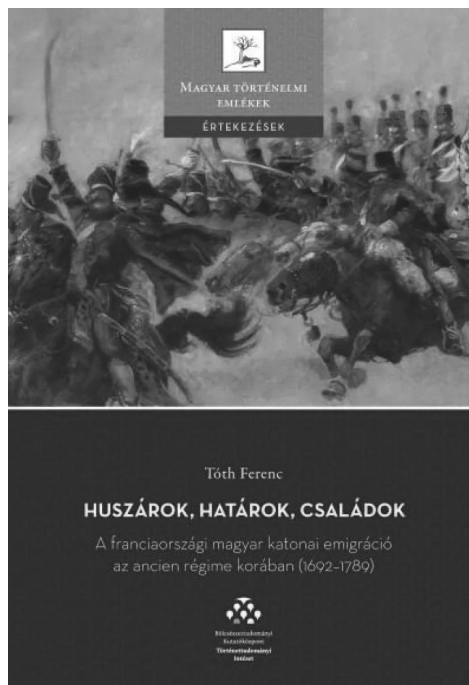
Tóth Ferenc: Huszárok, határok, családok – A franciaországi magyar katonai emigráció az ancien régime korában (1692–1789)

HUN-REN BÖLCSESZETTUDOMÁNYI
KUTATÓKÖZPONT TÖRTÉNETTUDOMÁNYI
INTÉZET, BP., 2023. 352 OLDAL

A közelmúltban jelent meg Tóth Ferenc legújabb monográfiája, amely mintegy száz esztendő felőle a franciaországi huszárság kialakulását és a magyar katonai emigráció történetét dolgozza fel a 18. században. Jelen kötetet mindenképpen hiánypótlónak kell tekintenünk, mert a legújabb kutatási eredmények tükrében, többek között a magyar emigráció szemszögéből mutatja be a kora újkori Franciaország történetét és kapcsolatait Kelet-Európával, illetve az Oszmán Birodalommal. E témában korábban már születtek tanulmányok és monográfiák is magyar, illetve idegen nyelven, gondoljunk itt a néhai Zachar József (1943–2009) jelentős hadtörténeti kutatásaira, különös tekintettel gróf Székési Bercsényi László Ignác (1689–1778) egykori kuruc kapitány kiemelkedő katonai pályafutására Franciaországban.

Tóth Ferenc munkáját mindenképpen figyelemre méltónak kell tekinteni. A szerző hosszú évtizedek óta kutatja a kora újkori francia–magyar, illetve a francia–magyar–oszmán kapcsolatokat, valamint a Rákóczi-emigráció történetét. Eddigi tudományos munkásságát is számos magas színvonalon publikált magyar, illetve idegen nyelvű közlemény, kötet és forráskiadvány jelzi, amelyek méltán vívták ki a honi és nemzetközi szakma elismerését. Jelen kötet Tóth Ferenc esztendőkkal korábban francia nyelven megvédett doktori disszertációjának (PhD) jelentősen átdolgozott és kibővített magyar nyelvű változata.

A könyv, ahogyan arra a fentiekben már röviden utaltunk, az akkori nyugat-európai

„szuperhatalom”, a kora újkori Francia Királyság szolgálatába szegődött magyar katonai emigráció történetét dolgozza fel Thököly Imre (1657–1705) kuruc fejedelem korszakától (1692) egészen a Nagy Francia Forradalom kitöréséig (1789). Még pontosabban fogalmazva Tóth Ferenc monográfiája a francia huszárság vagy könnyűlovasság kialakulását – benne összegezve a 17. század végi kezdeményezési kísérleteket – és annak a 18. századi fejlődését mutatja be. Fontos tudni, hogy a 18. század elején a korabeli Európa, így Franciaország hadászataiban is hangsúlyos szerepet kapott a magyar eredetű huszárság. Az akkori francia katonai vezetés tudniillik felismerte a huszárságban rejlő kiaknázatlan hadászati lehetőségeket. Az udvar az egykori kuruc szolgálatában álló kapitányt, gróf Székési Bercsényi Miklós (1665–1725) főgenerális fiát, Bercsényi Lászlót bízta meg a huszárság

megszervezésével a Francia Királyság területén. XV. Lajos (1715–1774) francia király ennek folytán 1720-ban utasításba adta Bercsényinek, hogy az Oszmán Birodalom területén Rodostóban (*Tekirdağ, Παιδεστός*) a Rákóczi-szabadságharcot (1703–1711) követően az ott tartózkodó magyar emigránsokból szervezze meg az önálló francia huszárezredet. Így az általa életre hívott és egyúttal későbbiekben a nevét viselő Bercsényi-ezred vetette meg az alapját a következő korszak híres francia könnyűlovasságának, így később a napóleoni időszaknak (1799–1815) is. Tóth Ferenc monográfiája a legújabb kutatások tükrében ennek a fegyvernemnek és magyar kapcsolatainak járt utána a 18. században. Ugyanakkor fontos azt is megjegyezni, hogy a monográfia nemcsak kimondottan hadtörténeti témával foglalkozik, hiszen a kötetben nemcsak az úgynevezett rövid 18. század Európájának története és hatalmi politikája bontakozik ki, hanem megmutatkozik a nevezett korszak diplomáciája, mentalitása és művelődéstörténete is.

Tóth Ferenc könyve két nagyobb, magas színvonalon kidolgozott és egyúttal egymásra organikusan épülő részből áll. Az első a kezdetektől, a 17. század végétől mutatja be a francia huszárság születését, és annak magyar történeti vonatkozásait. A korábbi kezdeményezéseket (az úgynevezett Rátky-ezred története), majd a már említett Bercsényi László gróf által létrehozott és megszervezett huszárezredeket. A szerző külön-külön taglalja és elemzi többek között a Rákóczi-szabadságharc időszakát annak francia kapcsolataival együtt. Részletesen kitér a szabadságharcot követő időszakra a franciaországi magyar emigráció történetére, Bercsényi László politikai (diplomáciai) és katonai pályafutására. Külön öröm, hogy a szerző figyelmet szentel a 18. század első évtizedeiben az egykoron volt

osztrák császári seregben szolgáló magyar dezertőrökre, és későbbi frankhoni katonai pályafutásukra. Ugyancsak fontos megjegyezni, hogy Tóth Ferenc nemcsak kimondottan a franciaországi történésekre és kapcsolatokra koncentrál, hanem azokra a magyar származású katonákra, akik francia szolgálatban vettek részt az amerikai függetlenségi háborúban (1775–1783). Még mindig kevésbé köztudott, hogy az amerikai huszárság vagy könnyűlovasság létrehozásában is jelentős szerepet játszottak – a jól ismert Fabriczy Kováts Mihályon (1724–1779) kívül – a korábban francia szolgálatban álló magyar katonák is. Ugyan a könyv címében nem kimondottan szerepel a későbbi időszak, de a szerző külön figyelmet fordít a magyar gyökerű francia huszárság további sorsára is a Nagy Francia Forradalom és a napóleoni háborúk idejében.

A kötet második része az *ancien régime* időszakában a magyar származású katonák társadalmi beilleszkedésével, azaz integrációjával foglalkozik. E rész többek között a magyar katonák identitásáról, a vegyes házasságokról, és végső soron az asszimilációjukról értekezik. Ezenfelül részletes betekintést kapunk arról, hogy a magyar származású katonák nyelvtudásuk révén milyen komoly diplomáciai szolgálatot tettek a francia monarchia számára (pl. oszmán–török kapcsolatok területén). Mi több, a kötetben kirajzolódik a magyar katonai emigrációnak a francia gyarmatosításban történő részvétele is. Nagy öröm, hogy Tóth Ferenc külön értekezik könyvében a franciaországi magyar katonai emigráció kultúr- és művelődéstörténeti vetületéről. Hiszen az ott szolgáló magyar származású katonák jelentős része több nyelvben jártas írástudó volt, és ezáltal szép számú, színvonalas irodalmi munkát (emlékirat) hagyományoztak az utókorra, és természetesen a történészek nagyon nagy örömére.

Fontos erénye a kötetnek továbbá, hogy mindezt nem száraz adatokkal túlterhelt, nehezen olvasható stílusban, hanem kifejezetten élvezetes, emészthető és olvasmányos, tehát nem a szokványos tudományos módon teszi.

Külön szólnunk kell a kötetben szereplő forrásanyagról is. Tóth Ferenc az elmúlt évtizedek során hihetetlen mennyiségű forrásanyagot gyűjtött össze a könyvben tárgyalt korszakot illetően. A hazai közgyűjteményekben (MTA Könyv- és Kézirattár, Országos Széchényi Könyvtár, Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Vas Megyei Levéltár) őrzött dokumentumokon kívül osztrák (ÖStA, Bécs), de nagyobb részt amerikai (Newberry Library, Chicago), brit (British Library, London) és nem utolsósorban franciaországi könyv- és levéltárak (többek között Evreux, Caen, Párizs, Nantes, Poitiers, Strasbourg, Vincennes stb.) még nem kutatott állagú kéziratait dolgozta fel. Nem beszélve arról, hogy szép számú korabeli nyomtatott kiadványt, és bőséges magyar, illetve idegen nyelvű (modern és kevésbé modern) szakirodalmat mozgatott meg monográfiája megírása érdekében.

Ugyan a könyvnek számtalan erőssége és erénye van, de feltétlenül szólnunk kell a mű végén szereplő *Melléklet*ről. Ebben a szerző közel hetven oldalt kitevő adattárat állított össze (ábécérendben) a Franciaországban szolgált magyar katonákról. Ennek elején felhívja a figyelmet, hogy a *Melléklet* alapját a Raymond Boissau tábornok által hosszú évtizedeken összeállított magyar származású huszártisztek életrajza képezi. Tóth Ferenc az ő módszerére alapozva „fejlesztette” tovább és saját kutatásai alapján egészítette ki ezt a listát, így több kisebb-nagyobb életrajzot állított össze. Ezt két egységre osztotta fel. Az első XIV. Lajos (1643–1715) korszakára, a másik pedig 1715-től a francia forradalomig tartó, azaz az *an-*

cien régime időszakára vonatkozik. Itt pontosan 228 magyar származású, a francia hadseregben szolgáló katona rövid életrajzát foglalta össze. Ezzel nélkülözhetetlen segédletet szolgáltat a korszak kutatói számára a 18. századi magyar katonai emigrációról.

A kötet végén a forrásjegyzék mellett részletes rövidítés-, valamint képjegyzék található, amely nagyban segíti az olvasót a vaskos terjedelmű kötet tájékozódásában. Ugyanakkor némi hiányérzetünk is támadhat, tudniillik szerencsés lett volna összeállítani egy alapos hely- és személynévmutatót is, hiszen a könyvben számos személy- és földrajzi név szerepel, és még hatékonyabban segítette volna elő a kötetben történő eligazodást. Hozzá kell azt is tenni, hogy ezen kritikai észrevétel mit sem von le a monográfia felbecsülhetetlen értékéről.

Összefoglalva: Tóth Ferenc hiánypótló munkája remekmű, nemzetközi mércével mérve is számos új adattal gazdagította ismereteinket a franciaországi katonai emigráció és a huszárság történetére vonatkozóan. Sokoldalúan, interdiszciplináris megközelítéssel dolgozza fel a franciaországi magyarság 18. századi történetét. A könyv nemcsak kifejezetten a hadtörténet, hanem a politika-, a diplomácia- és nem utolsósorban a művelődéstörténet művelőinek is nagyon fontos segédletévé válik. Bízást reméljük, hogy a közeljövőben lesz angol nyelvű változata is, mert Tóth Ferenc munkája az angolszász ajkú tudományosság számára rengeteg újdonsággal szolgálna.

Nagy Kornél

Fábián Gábor: A speciális film

SZÜLŐFÖLD KÖNYVKIADÓ,
KŐSZEG, 2024. 375 OLDAL

Éppen húsz évvel ezelőtt, a 2000-es évek derekán a Vas megyei amatőrfilmes mozgalom megújult és hirtelen megerősödött. Előzménynek tekinthető az 1963-ban elindult és az 1986-ig működött Savaria Filmstúdió, az 1980-as évek elejétől a Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ amatőrfilm-klubja olyan nemzetközileg is elismert alkotókkal, mint Baják Ferenc és Szántó Tamás, a rendszer-váltás környéki szombathelyi független filmesek Váradi Gábor és Murai Gábor vezetésével. Mindezen hagyományok folytatásaként 2004 környékén működött két szombathelyi középiskola filmes, videós képzéssel (Szent-Györgyi Albert Középiskola, Művészeti Szakközépiskola), valamint a Berzsenyi Dániel Főiskola szakirányú kurzusa és stúdiója. Abban az évben elindult a Vas-Film – Vas Megyei Filmfesztivál, ahol több, komoly ambíciókkal rendelkező, frissen alakult helyi filmes csoport is bemutatkozhatott, így a MozgóKépMás csoport, vagy a Gesta Műhely. A tendenciát erősítette a szombathelyi Boros Ferenc és Horváth Zoltán bekerülése a Magyar Független Film- és Videó Szövetség elnökségébe, két Dunántúli Független Filmszemle és az Országos Függetlenfilm Fesztivál szombathelyi megrendezése. Ezen a hullámon bontakozott ki pár évvel később, szintén Vas megyében, az a mozgalom, módszertan, szemléletmód, amelyet a Gesta Műhelyben magát már alkotóként kipróbáló Fábián Gábor fejlesztett ki, épített fel országos kezdeményezéssé. A Szülőföld Könyvkiadó gondozásában idén megjelent kötet a 2008-ban megkezdett munka és annak eredményeinek összefoglalása, amely elsősorban a fogyatékossgal élő emberek filmmel való foglalkozására fordít figyelmet.

Nem Fábián Gábor találmánya az, hogy művészeti módszerek alkalmazásával nem csupán az alkotás örömét lehet elérni, a művészetterápia fejlesztésre, gondolatok, érzések kifejezésére, hátrányok leküzdésére is alkalmas. Ilyen értelemben a fogyatékossgal élővel foglalkozó szakemberek régóta alkalmazzák. A művészetek segítenek a társas kapcsolatok kialakításában, valamint a hasznosságérzés elérésében a társadalom peremén élő csoportok tagjai számára. Fábián Gábor tizenöt éves munkássága azért számíthat kuriózumnak, mert egyrészt a megszokott irodalom, képzőművészet, dráma, tánc, zene művészeti ágak helyett a filmművészethez nyúl, amely részben egyesíti, használja is a többi ágat, másrészt a fogyatékossgal élővel való munkát nem csak a fejlesztésre használja: a fogyatékkal élőkre mint gondolkodó, alkotni tudó emberekre tekint, ilyen értelemben önki-fejlesztési eszközt is tesz a kezükbe. A fogya-

tékossággal élőkre partnerként tekint. Ezt jelzi maga az a szóhasználat is, amelyet bevezet a speciális kifejezéssel, és mint Rátóti Zoltán Kossuth-díjas színművész a kötet eleji rövid gondolatában kifejti: a speciális szó eredeti jelentése különleges. Fábián Gábor másfél évtizedes tevékenysége, valamint az erről írt könyve is ezekkel a különleges emberekkel való együttműködésről szól a filmezés adta lehetőségeken keresztül.

A *speciális film* 13 fejezetre oszlik. A fejezetek különböző megközelítésből foglalják össze mindazon tapasztalatokat, amelyeket a szerző halmozott fel az elmúlt években. A *speciális film megjelenése és története* című fejezet azt a másfél évtizednyi törekvést foglalja össze, amelyben a szerző a Zsirán működő felnőtt fogyatékosokat ellátó bentlakásos intézményben elkezdett kísérletezésektől a Magyar Speciális Mozgóképi Egyesület és helyi, országos filmszemlék megalapításáig tartott. A *speciális film sajátosságai* című fejezet a gyakorlati tapasztalatok alapján összegzi, hogy miben különbözik az alkotók hozzáállása, a műfaj alakulása, a művek narratívája a hagyományos filmek alkotásaitól. A *speciális filmkészítés a gyakorlatban* című fejezet a módszert kipróbálni igyekvő szakemberek számára nyújthat segítséget abban, hogy a konkrét forgatásoknak miként álljanak neki, azokat hogyan készítsék elő és folytassák le (a fejezethez egy módszertani segédanyag is kapcsolódik). Ebben az esetben is fontos a csoportmunka, a közösségi működés, az egymást segítő hozzáállás, azonban az alkotói folyamat egy nyitott, érzékeny, a filmkészítésben is felkészült segítő tartja kézben, figyelve arra, hogy nem ő ezen művek alkotója, csupán mentorként vesz részt a folyamatban.

A film jellemző módon közösségi művészet, a csoportos alkotóképeség színtere, amely a kommunikációra épül. A speciális

filmezésnek mind a közösségi alkotás, mind a kommunikáció terén megvannak a maga szabályai, korlátai és lehetőségei. Ne feledjük, hogy olykor olyan emberek is részt vesznek a folyamatban, akik többek között kommunikációs nehézségekkel is küszködnek, ugyanakkor a verbális kommunikáció helyett épp nekik nyújthat alternatív kifejezési lehetőséget a filmes eszköztár. Mint azt fentebb már említettük, Fábián Gábor alkotóként tekint a speciális filmekre, ugyanakkor nem tagadható, hogy fejlesztő lehetőségeket is rejt a módszer. Ennek összefoglalásaként külön fejezet szól a gyógypedagógusok, a szociális területen dolgozó szakemberek számára a speciális filmkészítésben rejlő potenciálról. A fogyatékosággal élő emberek önállóságára, társadalmi részvételére és jóllétére a filmkészítés egyértelműen pozitív hatással van. A speciális filmezés olyan eszköz számukra, amely új dimenziókat nyithat meg.

A speciális filmezés egyre nagyobb érdeklődést váltott ki a hazai szakemberek között, sőt az országos kereteken kívül is sikeres tapasztalatokra szert tenni, valamint a magyar törekvéseket külföldön is bemutatni. A *Nemzetközi részvétel és meglátások* című rövid, pár oldalas fejezetben már ezekről a határon túli kapcsolódásokról olvashatunk. A *Speciális gondolatok* című részben maguk az alkotók is megszólalnak, és beszámolnak mindazon élményekről, érzésekről, amelyek a filmkészítéssel kapcsolatban bennük rejlenek. A *Megjelent interjúk gyűjteménye* és a *Publikált cikkek, írások gyűjteménye* fejezetek tovább színesítik a témával kapcsolatos képet.

Az eddigi eredményeket összegző kiadvány végéről nem maradhat el a speciális filmezés jövőképe sem, amely szintén önálló fejezetet kap a kötetben. Az eddig elérték súlyát jelzi, hogy közel négyszáz oldalas kiadványba fért bele mindez. A létrehozott civil szervezet megtartása, megerősítése,

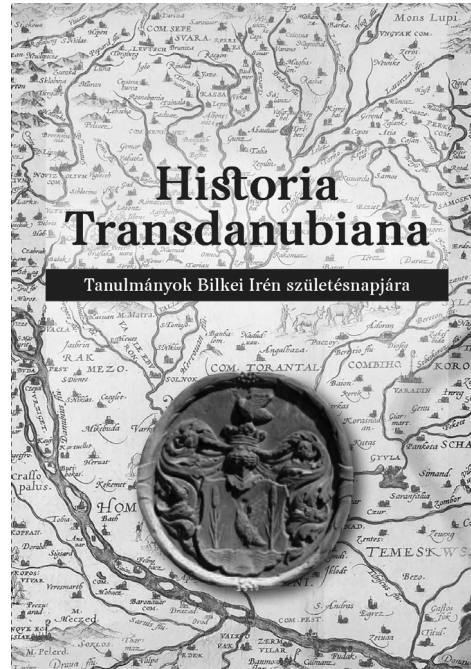
a speciális filmszemlék megrendezése, hosszútávú működtetése mellett a vágyott cél a jövőben a speciális filmesek képzésében, oktatásában lehet, ahol már nemcsak művelődő közösségként a segítőtől és egymástól tanulhatnak az érintettek, de akár egyfajta számukra létrehozott akadémiától is. A kis vasi faluból elinduló kezdeményezés tizenöt év alatt százakat volt képes bevonni a filmzésbe, és a filmsztyválokon keresztül ezrekhez ért el. Bár a könyv erre nem tesz utalást, ám ha a jövőbeli elképzeléseknél tartunk, a létrehozott értékek (speciális filmek) összegyűjtésére, archiválására, elérhetővé tételére is szükség lenne. Addig is az írott szöveg alapján megőrződött ez a rendkívüli munka. A könyv végén fényképmelléklet teszi láthatóvá, egészíti ki a leírtakat. 2015-ből visszamosolyog ránk Törőcsik Mari, aki a kezdetektől segítette Fábians Gábort a Magyar Speciális Független Filmszemle elindításában, de sok szakember, alkotó, esemény is visszaköszön, amelyek lenyomatai az eddigi munkának, amelynek jelentőségét az is mutatja, hogy a kiadvány megjelenését a Nemzeti Kulturális Alap is támogatta.

Horváth Zoltán

**Kelényi Borbála – Kanász Viktor – Takács Zoltán Bálint (szerk.):
Historia Transdanubiana –
Tanulmányok Bilkei Irén születésnapjára.**

SZÜLŐFÖLD KÖNYVKIADÓ – NÁDASDY
KULTURÁLIS KÖZPONT,
SZOMBATHELY–SÁRVÁR, 2024. 415 OLDAL

Egy évtizeddel ezelőtt indította el a sárvári Nádasdy Ferenc Múzeum új, ismeretterjesztő sorozatát *Disztermi előadások* címmel. Azóta évente több alkalommal a múzeum munkatársai, illetve meghívott előadók egy-

másfél órában számolnak be kutatási eredményeikről, melyek több szálon kapcsolódnak Sárvárhoz vagy tágabb környezetéhez, illetve a sárvári vár birtokos családjainak a történetéhez, de a múzeum állandó kiállításainak témáját is több szempontból bemutatják az adott terület kutatói. 2012 óta az előadók közül néhányan már többször elfogadták az intézmény meghívását, legtöbbször azonban Bilkei Irén főlevéltáros, a Magyar Nemzeti Levéltár Zala Vármegyei Levéltárának címzetes igazgatója, aki egy esztendő (2020) leszámítva minden évben új előadással érkezett. Témái rendkívül széles választékot fognak át, a Kanizsaiak és a Nádasdyak országos és helyi szerepétől a középkori, illetve kora újkori műveltségi, vallástörténeti kérdéseken át a nők helyzetének változásáig. Bilkei Irén és a múzeum kapcsolata nagyon hamar baráttivá vált, ami után nem volt kérdés, hogy – közeledve

az előadó születésének kerek évfordulójához – egy felmerült ötlet mögé álljon az intézmény. E sorok írója egyből támogatta a jelen kötet két másik szerkesztőjének, Kelényi Borbálának és Kanász Viktornak a felvetését, miszerint köszöntsük Irént egy önálló, neki szóló tudományos kötettel. A múzeumi előadások mögött ugyanis minden alkalommal komoly kutatómunka áll, a vonatkozó szakirodalom mellett az eredeti, általában latin nyelvű források alapján új kutatási eredményeket ismerhet meg a közönség a találkozások alkalmával. Egy olyan életműről van szó, mely méltó a tudományos köszöntésre. A kötet egyetlen adata, mely szerint 19 szerző készített új tanulmányt, alátámasztja, hogy a kezdeményezés érdemes volt a megvalósításra.

A kötet három nagy témakörbe rendezi az ókortól napjainkig tartó időszakot tárgyaló tanulmányokat. Az egységek címei (*Helytörténet, Családtörténet, Mindennapok története*) nemcsak az egyes írások tematikájára utalnak, hanem egyben jelzik az ünnepelt fő kutatási témáit, melyek mindegyikében fontos írásokat tett le az asztalra, illetve – ami szintén fontos – tartott konferencia- és ismeretterjesztő előadásokat. Bilkei Irén forrásfeltárásai, a több kötetet kitevő oklevéregeszták adják az alapját azoknak a tudományos és ismeretterjesztő közleményeknek, tanulmányoknak, melyek meghatározó hozzájárulást jelentenek Vas és Zala vármegye középkori és kora újkori történetének megismeréséhez, de általában a Nyugat-Dunántúl több évszázadon átívelő történeti folyamatainak a feltárásához. A hatalmas téma fontos összefoglalásaként jelent meg 2023-ban a Nádasy Ferenc Múzeum kiadásában a szerző kedvelt, egyben mélysegeiben ismert témájának, a mindennapok apró történéseit feldolgozó életmódtörténeti kötete (*Hermelines subák, vízjeles papírok és a szelídített szarvas. Hétköznapi élet*

a Nyugat-Dunántúlon a 15–16. században). Az előbbieken alapján érthető, miért kapta az ünnepi kiadvány a *Histora Transdanubiana* címet.

A több mint négyszáz oldalt kitevő kötet előszavában a szerkesztők összefoglalják Bilkei Irén szakmai pályafutásának főbb állomásait a középiskolai tanulmányoktól a doktori fokozat megszerzésén át, az egymást követő, illetve egymással párhuzamosan futó kutatási témákig. Határozott körvonalat ölt a szerző széles körű érdeklődése, illetve az egyes kutatási témák magas színvonalú feldolgozásának a háttere. A latin–régészet szakon megszerzett egyetemi diploma a muzeológusi feladatok ellátásának alapjait biztosította, amihez hamarosan kapcsolódott a levéltár szakos diploma. A keszthelyi múzeumból a zalaegerszegi levéltárig vezetett az út. Mindkét helyen tudományos közlemények sora mutatta az egyes témákban történő elmélyedést. Így válik érthetővé, hogy az ünnepi kötetben régészek, levéltárosok, művészettörténészek és (igazodva a hagyományos tudományozás felosztásához) történészek tanulmányait olvashatjuk.

A *Helytörténet* fejezet nyolc tanulmánya a Dunántúl településeinek történetét, illetve azok hosszabb-rövidebb időszakát foglalja össze, mutatja be számos új adattal bővítve eddigi ismereteinket.

B. Benkhard Lilla *Kőszeg egykori városkapuja, az Alsókapu-torony (Unteres Stadthor)* című írása a város jelképének tartott, a városképet meghatározó építmény múltjába vezet el minket. A régészeti, történeti és művészettörténeti adatok, köztük képi ábrázolások elemzésével ismerhetjük meg azt a folyamatot, hogyan válik egy védelmi feladatot ellátó épülethől a város polgárainak hétköznapi életében mindig jelen lévő, végül látványossággá váló építmény. A torony nem képezte részét Kőszeg 13. század má-

sodik felében létrehozott védelmi rendszerének, csak a 15. századtól bizonyítják létezését a régészeti leletek. Az ezt követő időszakban már szinte változatlan formában, de folyamatosan bővülő funkciókkal állt 1880-ig, amikor lebontották. A kőszegi csata 400. évfordulójára, 1932-ben azonban újjáépítették a tornyot, mely véglegesen Kőszeg jelképévé vált.

Gesztelyi Tamás tanulmánya, *Dunaszekcső gemma leletei a dunai limes mentén* található Lugio erődítés és tábor területéről származó gemmaleletek katalógusát adja. A gemmák két magángyűjteményből kerültek be a dunaszekcsői, illetve a pécsi Janus Pannonius Múzeumba. A mai olvasó számára feltétlenül izgalmas, hogy a gyűjtés idején az ókori gemmák közé újkoriak is keveredtek, ugyanis a kutatás akkori állapota még nem engedte azok pontos elkülönítését. A közölt tárgyak nagy részét most publikálta először a szerző, amihez egy rövid ikonográfiai elemzést is adott. A katalógus 4. tétele alatt közölt zöld jáspisból készült gemma a Napistent (*Sol*) ábrázolja, amely körül görög nyelven valószínűleg a tulajdonos neve olvasható. Mindez itt és most azért érdekes, mert Bilkei Irén foglalkozott először a Pannóniából származó görög nyelvű feliratokkal.

A kötet egyik szerkesztőjének, Kanász Viktornak forrásközlést tartalmazó tanulmánya, a *Mindszenty József és az eszteregnyei templom 1936-os jubileuma* egy nemrégiben előkerült iratcsomó feldolgozásával köszönti az ünnepeltet. A Kanizsa melletti falu, Eszteregnye lakói 1886-ban építettek templomot településükön. Négy évtized múlva a következő generáció hozzálátott, hogy megvalósítsa elődjei nagy álmát, egy önálló plébánia létrehozását. Néhány év alatt komoly eredményeket értek el, amihez segítő tanácsaival Pehm József zalaegerszegi apátplébános is hozzájárult, aki nevét később

Mindszentyre változtatta. 1936-ban végül a rossz állapotban lévő templomot is felújították, majd Pehm József közreműködésével újrászentelték. Új oltárkép is került ekkor a templomba, melyet az 1960-as években eltávolítottak, de a hívek néhány évvel ezelőtt elérték, hogy visszahelyezzék az elbontott oltárral együtt.

Kardos Ferenc *Történeti emlékek a kanizsai határról* című tanulmánya számos 18–19. századi szöveget közöl, amelyek révén megismerhetjük Nagykanizsa keleti határának, a Bereknek az életét, a földesúri birtokosok (Szapáry, Batthyány család), a mezőváros intézményeinek és lakóinak a kapcsolatát. A kapcsolat természetesen változó volt, mindenki a saját érdekeit igyekezett érvényesíteni, de a közös ügyek (pl. az utak karbantartása, a természeti környezet alakítása) inkább a megegyezés irányába vitte a feleket. A környezettörténeti kutatások számára kimeríthetetlen forrást jelentenek a közölt határleírások, a különféle szerződések, panaszlevelek, valamint a rájuk adott válaszok, illetve a megegyezések, amelyek olvasása közben a mindennapi élet rendkívüli gazdagsága elevenedik meg előttünk. A szerző kommentárjaival segít minket abban, hogy bolyongásaink közben mégse merüljünk el a mocsárban.

Müller Róbert tanulmánya Keszthely történelmébe enged bepillantást az újkőkorszaktól napjainkig egy ősi út évszázadainak a feldolgozásával. A *Keszthelyi Fő utca története: az észak–déli tengely* című írás a régészeti, történeti források, képi ábrázolások bevonásával mutatja be azt a folyamatot, melynek során az utca mai képe kialakult. A történeti áttekintés, amely a mai Keszthely történetét megelőző időktől indul, joggal sugallja számunkra, hogy bár ma a régi út már több utcára tagolt részből áll, mégis olyan régi meghatározottsággal bír, mely az utánunk jövő nemzedékek ideje

alatt is hatni fog. A régészeti leletek, majd az írott források alapján felvázolt, végül a rajzba foglalt, illetve fényképekkel rögzített állapotok tárgyalása a terület régiségére hivatkozva azzal a javaslatlaltal, óhajjal zárul, hogy a keszthelyiek ne feledjék el az évezredes múltra visszatekintő főutcájukat, legyen az újra „a város lüktető központja”.

A külföldi egyetemjárás kutatása nagyszerű eredményekkel járult hozzá a magyar társadalom- és művelődéstörténet megismeréséhez, de a várostörténeti kutatások is gyakran felhasználják eredményeit. A vizsgálatok *spiritus* rektora, Szögi László a *Zala megye hazai egyetemjárói a feudális korszakban 1635–1549* című tanulmányával köszönti Bilkei Irént. Írása az elmúlt évtizedben elvégzett adatgyűjtő munka Zala vármegyével kapcsolatos eredményeit mutatja be. A kutatás célja, hogy a külföldi egyetemjárások mellett megismerjük a belföldi felsőoktatási intézményekben végzett hallgatók intézményi preferenciáit, társadalmi helyzetét, vallási és nemzeti hovatartozását. Az ünnepi kötetben megjelent közlemény Zala megyére koncentrál. A táblázatba foglalt összesítő adatok, a hozzáfűzött módszertani megjegyzések nemcsak helytörténeti, illetve régiótörténeti vonatkozásai miatt fontosak, hanem összehasonlítások révén általános következtetések levonására is hívják.

Teiszler Éva *Bakonytamási – Egy Veszprém megyei község az 1848–1849-es események sodrában* című tanulmánya a település történetének egy meghatározott időszakát mutatja be, ugyanakkor végigkíséri a forradalom és szabadságharc emlékeztetőjét a kezdetektől a közelmúltig, sőt a jelenig. A település közösségi identitásában kiemelt helyet foglal el a márciusi forradalom, illetve annak eredményeit megvédeni óhajtó szabadságharc. A tanulmány meszerien mutatja be – az országos eseményekbe

ágyazva – a helyi történeteket, vázolja annak társadalomtörténeti vonatkozásait. A hadi eseményeket szintén együtt ábrázolja a szűkebb és tágabb régió összefüggéseivel, miközben helytörténeti adatok egész sorát vonultatja fel levéltári források alapján. Természetesen nem feledkezik meg a bakonyi gerillák történetének elmondásáról sem. Az emlékeztetőtörténeti rész elsősorban helyi járási lapok adataira, illetve helytörténeti kutatások eredményeire támaszkodva foglalja össze az emlékezés és emlékeztetés helyi és országos vonatkozásait.

Zsupán Edina tanulmányának megszületését egy véletlennek köszönhetjük. A szerző ugyanis az ország nyugati határánál, a Zala vármegyei Csesztregen a templomnál várakozva figyelt fel azokra a bekarcolt mondatfoszlányokra, melyek bemutatása és elemzése lett tanulmányának a tárgya. A *Kora újkori „falírkák” a csesztregi templom kapujában* címet viselő közlemény lényegét tekintve egy nyomozás leirata a felfedezéstől indulva a lehetséges értelmezések felvetésén át a saját megoldás felvázolásáig, amit egy programadó befejezés zár le. Az írásképek alapján nehéz akár egy szélesebb korszakhoz is kötni a latin nyelven írt „Itt járt XY ezen a napon ... évben” típusú feliratokat. Egy csoport mégis elkülöníthető, egy évszám-töredék és egy teljes évszám segítségével, amely alapján a 16–17. században körvonalazható. A falírkák mögött elvileg a szellem embereit, valamiféle értelmiséget sejthetnénk, de a szerző alapos érvelés után mégis úgy látja, műveltebb katonák, tisztiek karcolhatták a feliratokat a kapualjba. Zsupán Edina végül felhívja a figyelmet arra, hogy érdemes lenne a magyarországi feliratokat összegyűjteni, amivel nemcsak egy elfeledett társadalmi rétegre világítanánk rá, hanem egy-egy hely kiemelt szerepéről is új ismereteket nyernénk.

A kötet második nagy egysége, a *Családtörténet* hét tanulmánya a Dunántúlra koncentrál, olvasásuk közben izgalmas adatokkal találkozunk, melyek segítik elképzelni, milyen gondokkal küszködtek, milyen örömeiket éltek át mindazok, akik a történelem színpadára léptek.

Kelényi Borbálának, az ünnepi kötet egyik szerkesztőjének a tanulmánya egy familiáris életét követi nyomon, aki élve lehetőségeivel, kapcsolataival, de vállalva a török elleni küzdelmet is, gazdagította családjá hírnevét és birtokait. Az *Egy dunántúli familiáris élete a 16. század derekán – Heteyi Bernát és családja* című számos új adattal, illetve meglátással szolgál egy közép-nemesi karrierrel kapcsolatban. Heteyi Bernát Kanizsai Dorottya familiárisa volt, akit gyermekként vett maga mellé férje, Geréb Péter nádor halála (1503) után. A következő évtizedekben Perényi Imre nádor Dorottya második férjének szervienteként szolgált. Kiemelkedő tehetségét a birtokszerzések, köztük a Kanizsai Dorottyától nyert birtokadományozások mutatják. A mohácsi csata után részt vett a török elleni küzdelmekben, de közben birtokait is gyarapította. Fiai szintén sikeresek voltak, Miklós nevét őrzik a szigetvári Heteyi-bástya, amelyet ő épített, unokája pedig Lorántffy Zsuzsanna volt.

Kóta Péter *Kelédy István: egy katonatiszt a 16. században* című tanulmánya nemcsak a Gyula 1566-os ostromában kitüntetett gyalogos hadnagy életét mondja el, hanem az idők folyamán szétszóródott források alapján egy, a 17. században kihalt család sorsát tárja elénk. Kelédy István nagyapja a Kanizsai család familiárisaként szolgált. Fiának, Benedeknek két gyermekét ismerjük, az egyik Ferenc, a másik a gyulai hős, István. A család birtokai és kapcsolatai Vas vármegyéhez és annak nemeseihez kapcsolódtak, de urainak, köztük Batthyány

Ferencnek és Nádasdy Tamásnak szolgálva nem találta meg a számítását. Végül egy szintet lépve híres kapitányok szolgálatában a török elleni küzdelemben olyannyira kitüntette magát, hogy 1561-ben gyönyörű kivitelű címeres levelet kapott. Kelédy István nem volt könnyű ember, több oklevél is súlyos vádakkal illette, de a mai kor történésze épp ezek, illetve a tanulmányban közölt végrendeletek alapján benyomást szerezhet a korszak anyagi kultúrájáról.

Kulcsár Bálint tanulmányával mintegy folytatja Bilkei Irén családtörténeti kutatásait. Az *ákosházi Sárkány család utolsó zalai nemzedékei* című közlemény ott veszi fel a fonalat, ahol az ünnepelt azt két évtizeddel korábban megjelent írásában letette. A 18. század elején Sárkány Gábor régi jogaihoz akart hozzájutni. A jogügylet a történész számára a genealógiai leszármazás megismerése mellett azért is fontos, mert megismeri, hogyan tartotta nyilván az emlékezet generációról generációra a személyekhez kötött történeteket, rokonságokat. Sárkány Gábor fontos szerepet játszott a Zala vármegyei közéletben, mely megalapozta gyermekeinek és unokáinak a jövőjét egyaránt, akik egyházi és hivatali pályára léptek. Az unokák között találunk táblabíró, papot és szerzetest is. Vagyoni helyzetüket tekintve a megye középbirtokos családjai közé tartoztak. Végül 1821-ben Sárkány Gábor unokájának, Borbálának a halálával a Zala megyei elithez tartozó család kihalt, történetüket nem lehet tovább írni.

A Soprontól a Donig – Krassay (Kraft) Pál tüzér ezredes pályafutása című tanulmányával Molnár András a nagykanizsai székhelyű 9. tüzérezred parancsnokának életét foglalja össze, különös tekintettel a magyar 2. hadsereg Don menti harcainak idején, 1943 januárjában. Krassay az első világháborút századosként fejezte be, de 1924 és 1928 között civilként dolgozott,

majd újra katonai szolgálatba lépett. 1942-ben a nagykanizsai 9./II. tüzérezred parancsnokaként alezredesi rendfokozatban vonult a keleti hadszíntérre. Október 1-jével átvette a 9. tüzérezred parancsnokságát, hamarosan ezredesi kinevezése is megérkezett. A szovjet erők 1942 elején megindult általános támadása következtében a hadi helyzet gyökeresen megváltozott. Krassay ezredes a III. hadtestet feloszlató parancs ellenére együtt tartotta tüzérezredét, és sikerült kijutniuk az ellenséges gyűrűből. Parancsmegtagadás címen vizsgálat indult ellene, de katonái egyöntetűen kiálltak mellette.

Szabó András *Szenci Molnár Albert a Dunántúlon* című közleménye a magyar zsolttárfordító életének egy nehéz szakaszát mutatja be, amikor feleségével és gyermekével együtt három évtizedes németországi tartózkodás után, 1613-ban visszatért Magyarországra. Batthyány Ferenc a városzalónaki lelkészi szolgálatot bízta rá, egyben megtette udvari prédikátorának is Rohoncon. Szenci Molnár feladata az lett volna, hogy a szalónaki evangélikusokat integrálja a református egyházszervezetbe. A református lelkész nem találta a helyét, és egy évvel később Komáromba ment, de német nyelvű családja nem tudott beilleszkedni a magyar nyelvű környezetben. Szenci Molnár újabb lehetőségek után nézett, végül nem látott más megoldást, 1615 tavaszán visszaköltöztek Németországba. Az állandó vándorlás, a vallási ellentétek, a beilleszkedés nehézségei egyaránt hozzájárultak a visszatéréshez. A tanulmányban egy községi evangélikus rektor gúnyversét is olvashatjuk, amely utal a Szencit körülvevő ellenséges vallási légkörre.

A kötet egyik szerkesztője, egyben a könyvet bemutató jelen írás szerzője tanulmányában *A szerelem örök – A Nádasdyak családi kapcsolatai* címmel a hangsúlyt

az érzelmek alakulására helyezi. A fennmaradt források segítenek bennünket abban, hogy néhány részletében megismerjük, miként viszonyultak egymáshoz néhány évszázaddal ezelőtt a főúri család tagjai. Kétségtelen, hogy Nádasdy Tamás és Kanizsai Orsolya házasságában mindkét félnek megvoltak a maga gazdasági megfontolásai, de sokat hivatkozott magyar nyelvű leveleik igaz szerelemről tanúskodnak. Nádasdy II. Ferenc és Báthory Erzsébet kapcsolatáról nem sokat tudunk, de épp egy olyan levél maradt az utókorra, amely szerint a férj nem akart távol maradni felesége betegágyától. Nádasdy Pál gyermekeihez fűződő viszonyáról tanúskodik *Áhítatos és buzgó imádságok* című könyve. Az országbíró Nádasdy III. Ferenc és Esterházy Anna Júlia szoros érzelmi kapcsolatáról szól Sennyei István veszprémi püspök a feleség temetésekor elmondott gyászbeszédében.

Vándor László *A Háshágyiak régészeti emlékeiről* című írása a Zala vármegye nemesi társadalom elitjéhez tartozó család megerősített központjait mutatja be, melyek felépítését a török megjelenése indokolta. A család nevét őrző Zalaháshágyon az Árpád-kori templom mellett épült fel a 16. század elején egy erődtámasz. Az építményt körülölelő védőárok egyes elemeiben még ma is kivehető. Nem sokáig tartózkodhatott itt azonban a család, ugyanis Nádasdy Tamás elpusztította azt. Kehidán (ma Kehidakustány) a család Kanizsai Lászlótól kapott birtokot 1523-ban. Két évtized múlva már állt a vár, amelyet azonban a török 1588-ban elpusztított. Az erődtámasznak tömlőce is volt, ahol a töröknek kémkedő informátorokat kínoztak. A Háshágyiak harmadik kúriája Söjtörön található, amit a török 1577-ben csellel elfoglalt, a családfőt megölték, családját fogságba hurcolták. Régészeti kutatások eddig csak Kehidán folytak, így a jövőbeni ásatások fontos eredményeket hozhatnak.

Az ünnepi tanulmánykötet utolsó nagy fejezete, a *Mindennapok története* Bilkei Irén kedvenc kutatási témáját is felidézi. A hétköznapi világát, az örömeiktől a nehézségekig nem lehet, nem érdemes általános megállapításokkal bemutatni, a változatosság érzékeltetése az egyediség feltárásában rejlik.

Gyanó Szilvia *Mesélő pálinkás fazekak – Házi pálinkafőzés a 19. században és a 20. század elején* címmel a zalai múzeumokban őrzött pálinkafőző kerámiákra vonatkozó, a múzeumi gyűjtéshez kapcsolódó leíró kartonokon olvasható információkat elemezte. Elsősorban a nagykanizsai múzeumban dolgozó néprajzos intézményvezető, Kerecsényi Edit (1927–2006) feljegyzéseit hasznosítja. Fontos megfigyelés, hogy a gyűjtést egykor nehezítette, hogy az adatközlők félték a lebukástól és a büntető eljárástól. A pálinkás fazék a kicsepegő párlat összegyűjtésére szolgált. A múzeumi példányok a 19. század folyamán készültek, és nagyjából a 20. század első harmadáig használták azokat. Gyűjtésük idején, az 1950–1960-as években így a tulajdonosok három évtizeddel korábbi időszakról számoltak be. A leírókartonok fontos adatokat őriztek meg a régi megnevezésektől (pl. vadkásfazék), a lepárlás technológiáján át a készítőig. A tanulmány az említett fazekakat táblázatba foglalt katalógusban közli.

Császár Ferenc jogtudós, az MTA levelező, majd tiszteleti tagja Zalaegerszegen született 1807-ben. 1829-ben kinevezték a fiumei királyi gimnázium magyarnyelv- és irodalomtanárává, majd hivatali állást is nyert. Rövid időn belül az olasz nyelv és irodalom szerelmese lett, számos művet, köztük Dantét fordított, de olaszul írt egy magyar nyelvtant is. Olaszországot utazásai során ismerte meg, beszámolóit nyomtatásban is megjelentette. Életét és utazásai során szerzett személyes benyomásait mutatja be Pete László *„Szép, de szomorú Itália”*

– *Császár Ferenc olaszországi útirajza* című tanulmánya. Amellett, hogy az útirajz számos hasznos információt közöl a kortárs utazók számára, a leírások egy olyan Itáliát mutatnak be az olvasónak, amely elveszítette hajdanvolt nagyságát. Egyszerre jelen vannak a természet szépségei, megcsodálhatók a művészeti örökség emlékei, de a zsarnokság is él, sőt a tömegturizmussal is számolni kell. Az 1840-es években!

Fizetési listák alapján mutatja be a fekete bég katonaságát a tizenöt éves háború kezdő szakaszában Szibler Gábor *Nádasdy Ferenc főúri lovasbandérium az 1590-es években* című tanulmánya. A bandériumok elemzésének sorában újdonságot hozó tanulmány fontos megállapításokkal egészíti ki a korábbi kutatásokat. A szerző elemzi a bandérium létszámának alakulását, a fizetési viszonyokat, a csapattest személyi összetételét, továbbá az általában megfigyelhető folyamatokat. A szerző az 1593 ősze és 1594 szeptembere közötti év, illetve az 1596. évi fizetési listák adatait, a benne szereplő katonákat más javadalmazási (pl. posztójavadalmazási) listákkal is összehasonlítja. A tanulmány több olyan személyt azonosít, akik később tanúvallomásokot tettek a Nádasdy II. Ferenc felesége, Báthory Erzsébet ellen indított eljárásban. A fizetési listák forrásértékét növeli, hogy a főúr bandériumát egy háborús időszakban mutatja be.

Takács-Reichardt Gabriella tanulmánya, *Nádasdy Pál evangélikus imádságoskönyve* a főúri család egy kevésbé ismert tagját és annak 1631-ben Csepregen megjelent munkáját mutatja be. Nádasdy II. Ferenc és Báthory Erzsébet fia a megelőző generációk családtagjaival, illetve fiával, az országbíró Nádasdy III. Ferencsel ellentétben nem játszott meghatározó szerepet az ország elitjében. Hozzájárult ehhez édesapja korai elvesztése, az édesanyja elleni eljárás, valamint a politikai vezető réteg tagjaihoz képest egy

generációval, félgenerációval későbbi születése. A tanulmány ennek fényében mutatja be és elemzi az evangélikus főúr imádságkönyvét, az imák összeállításának hátterét, mozgatórugóit. Az imák tematikáját a korszakban élő embereket foglalkoztató általános témák mellett konkrét kérdések, köztük kiemelten a háború, a széthúzás okozta bajok is meghatározták. A könyörgések nagy számával a szerző fel akarta készíteni olvasóit a mindennapok küzdelmeire, nehézségeire.

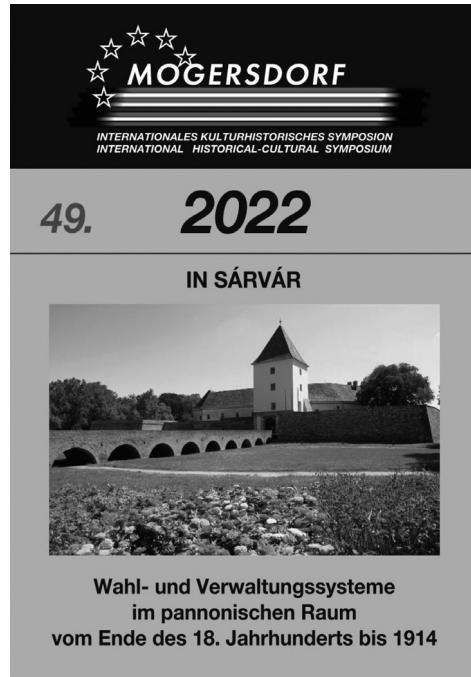
Az ünnepi kötetet Bilkei Irén publikációs jegyzéke zárja, amelynek áttanulmányozása egy gazdag, témájában változatos tudományos pályafutást tükröz: olyanfajta nyitottságot, amelyre jól reflektálnak a köszöntő kötet tanulmányai.

Takács Zoltán Bálint

Ajánlás a 49. Mogersdorfi Nemzetközi Művelődéstörténeti Szimpózium konferenciakötetéhez. A szimpózium témája: „Választójogi és közigazgatási rendszerek a pannon régióban a 18. század végétől 1914-ig”.

Mindenekelőtt szeretnék köszönetet mondani dr. Tilcsik Györgynek, a Vas Megyei Levéltár nyugalmazott igazgatójának, aki évtizedeken keresztül szervezte a szimpózium magyarországi találkozóit. 1983 őszén lett a Nemzetközi Szervezőbizottság tagja, és 2023 tavaszáig, nyugalomba vonulásáig vezette a Vas megyei delegációt. Hét Vas megyei konferenciának volt a főszervezője (1985, 1990, 1996, 2001, 2007, 2014 Kőszegen és 2022 Sárváron). A delegációvezetői szerepét 2023 tavaszán vettem át tőle.

A 2022. június 28. és július 1. között Sárváron megrendezett 49. Mogersdorfi

Nemzetközi Művelődéstörténeti Szimpózium címe: „Választójogi és közigazgatási rendszerek a pannon régióban a 18. század végétől 1914-ig”. A résztvevők között szlovéniai, horvátországi, stájerországi, burgenlandi és három magyarországi vármegeből, Vasból, Zalából és Baranyából érkező kutatókat találhattunk.

1969 óta, amikor a szimpóziumot megalapították, a tudósok évente találkoznak, hogy megvitassák a pannon régióval kapcsolatos bölcsészettudományi témákat. Az akkor megfogalmazott célokat ma is követjük, és a szimpózium értékes hozzájárulást nyújt a pannon térség történelmének és kultúrájának megértéséhez, valamint a határok mentén élő nemzetek határokon átnyúló együttműködéséhez.

Csapláros Andrea

Tagungsbandempfehlung des 49. Internationalen Kulturhistorischen Symposions Mogersdorf. Das Thema des Symposiums war Wahl- und Verwaltungssysteme im pannonischen Raum vom Ende des 18. Jahrhunderts bis 1914.

Ich möchte mich an erster Stelle bei Dr. György Tilcsik, dem pensionierten Direktor des Komitatsarchivs des Komitats Vas, herzlich bedanken. Jahrzehntlang leitete er die ungarische Delegation des Komitat Vas und organisierte die Tagungen des Symposions in Ungarn. Im Herbst 1983 wurde er Mitglied des internationalen Organisationskomitees und leitete die Delegation des Komitats Vas bis zu seinem Rücktritt im Frühjahr 2023. Während dieser Zeit war er der Hauptorganisator von sieben Konferenzen im Komitat Vas (1985, 1990, 1996, 2001, 2007, 2014 in Kőszeg und 2022 in Sárvár). Seine Rolle als Delegationsleiter übernahm ich im Frühjahr 2023.

Das 49. Internationale Kulturhistorische Symposion Mogersdorf fand vom 28. Juni bis 1. Juli zum Generalthema „Wahl- und Verwaltungssysteme im pannonischen Raum vom Ende des 18. Jahrhunderts bis 1914“ in Sárvár statt. Die Teilnehmerinnen und Teilnehmer bestanden aus Wissenschaftlern und Interessierten aus Slowenien, Kroatien, der Steiermark, dem Burgenland sowie den drei ungarischen Komitaten Vas, Zala und Baranya.

Seit der Gründung des Symposions 1969 treffen sich jährlich Wissenschaftlerinnen und Wissenschaftler, um über geisteswissenschaftliche Themen den pannonischen Raum betreffend zu diskutieren. Die damals formulierten Ziele werden bis heute verfolgt und das Symposium leistet einen wertvollen Beitrag zum Verständnis der Geschichte und Kultur des pannonischen Raums sowie zur grenzüberschreitenden Zusammenarbeit der verschiedenen Nationen entlang der Grenzen.

Andrea Csapláros